

مقدمه

قرآن کریم آخرین و کامل ترین متن وحیانی است که به تناسب ظرفیت وجودی بر کامل ترین انسان و برترین پیامبران، یعنی پیامبر عظیم الشان اسلام (ص) نازل شده است. سه ویژگی خاتمیت پیامبر (ص)، آخرین کتاب آسمانی بودن قرآن و معجزه جاودانه بودن قرآن، موجب برخورداری این کتاب آسمانی از ویژگی «جامعیت و گستردگی آموزه‌ها» شده است.

قرآن کریم ویژگی جامعیت را برای خویش برمی‌شمارد. چنان که در آیه ۸۹ نحل می‌خوانیم: «...وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيِينًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ» و این کتاب را که روشنگر هر چیزی است و برای مسلمانان رهنمود و رحمت و بشارتگری است، بر تو نازل کردیم؛ همچنین روایات اسلامی به عنوان منبعی که شارح و مبین قرآن است، مزین به همین توصیف است. از جمله پیامبر (ص) فرمودند: «أُوتِيَتْ جَوَامِعَ الْكَلِمِ: به من جوامع دانش (=گنجینه‌های معرفت) داده شد»^۱.

هرچند کاربرد واژه جامعیت برای قرآن کریم از واژگان نوپدید در حوزه علوم قرآن است، لیکن مفهوم گستردگی آموزه‌های قرآنی از صدر اسلام و از سوی برخی صحابه مانند ابن مسعود تا عصر حاضر، طول و عرض گسترده‌ای را در سخن، دلایل و قائلان به خود اختصاص داده و آیات و روایات متعددی در این زمینه وارد شده و به مناسبت‌های مختلف در علوم اسلامی و ذیل مباحث مرتبط، مانند اعجاز محتوایی و اعجاز بیانی و بالندگی قرآن و نیز مبانی و قواعد تفسیر مطرح شده است.

تمسک و استناد دائمی به قرآن در طول نسل‌ها و عصرها و حضورش در متن زندگی فردی و اجتماعی جوامع انسانی، مشروط به دو شرط اثبات اعتبار و حجیت قرآن برای همه زمان‌ها و مکان‌ها و تبیین روش‌ها و چگونگی پاسخگویی قرآن و دین به نیازهای متنوع، متغیر، سیال و پایان‌ناپذیر آدمی است، لذا بحث از جامعیت قرآن، مبانی، مفاهیم، دیدگاه‌ها و ملاک‌های آن ضرورتی تام دارد.

۱. مجلسی، بحارالانوار، ج ۱۶، ص ۳۱۳، ح ۱.

از سویی توسعه و تکامل خارق‌العاده تفکر، فرهنگ، علوم، فناوری و تمدن بشری، تطورات زمان، تحولات در حوزه ارتباطات و روند انتقال اطلاعات در جهان معاصر، تحول موضوعات در قالب تغییر در مصالح و مفاصل پاره‌ای از موضوعات و پیدایش موضوعات جدید در حیات بشری و مانند این‌ها پرسش‌های نوینی را پیش روی اندیشمندان حوزه دین و قرآن پژوهان قرار داده است، به طوری که خلأ معرفتی و غفلت از پاسخگویی عمیق و پویا به نیازهای تازه بشری در این عرصه، بی‌تردید سیر کاروان علوم دینی را متوقف یا با تأخیر فرساینده روبه‌رو می‌سازد، و چنان‌که بر فرهیختگان دین پژوه پوشیده نیست، کنکاش در مسئله جامعیت قرآن و دین و ابعاد نظری آن از مباحث بنیادین در پاسخ به همین نیاز است.

فقدان درسنامه جامعیت قرآن، فراز و فرود کمی و کیفی مطالب در منابع علمی و پژوهشی موجود در باب جامعیت قرآن و فقدان برخی سرفصل‌ها در برخی منابع موجود، همگی تألیف درسنامه جامعیت قرآن با رویکرد مبانی، مفاهیم، دیدگاه‌ها و ملاک‌ها را ضروری می‌نمود. تألیف حاضر به شکل نظام‌مند و در چهارچوب فصل‌ها تدوین شده است. به طوری که ضمن رعایت ترتیب منطقی مطالب فصول، هر فصل با هدف‌های آموزشی درس در آغاز فصل و گزیده مطالب و زمینه‌های مطالعاتی و پژوهشی در پایان هر فصل همراه شده است.

کتاب حاضر در قالب پانزده درس به شرح زیر طراحی شده است:

- درس نخست شامل موارد ذیل است: تشریح موضوع، اساسی‌ترین پرسش‌ها در باب جامعیت قرآن، اهمیت مسئله جاودانگی و جامعیت قرآن، پیشینه تاریخی مسئله جامعیت قرآن و تبیین نسبت قلمرو قرآن با قلمرو دین اسلام.

- درس‌های دوم و سوم به بیان پیش‌فرض‌های جامعیت قرآن اختصاص یافته است.

- درس چهارم به تبیین ارتباط جامعیت قرآن با سایر علوم اسلامی اختصاص یافته است.

- در درس‌های پنجم، ششم، هفتم و هشتم دلایل قرآنی، روایی و عقلی جامعیت قرآن

بیان شده است.

- در درس نهم روش‌شناسی کشف قلمرو موضوعی قرآن بررسی شده است.

- در درس‌های دهم، یازدهم و دوازدهم دیدگاه‌ها در باب جامعیت قرآن تبیین و نقد و

بررسی شده است.

- درس‌های سیزدهم، چهاردهم و پانزدهم ملاک‌های جامعیت قرآن و دین را تشریح

می‌کنند.

اساتید محترم می‌توانند مطالب اصلی هر فصل را تدریس و سایر مطالب جنبی و فرعی را

برای مطالعه، پژوهش و کنفرانس به دانش پژوهان واگذار کنند. شایسته است عناوین مطالعاتی و پژوهشی پایان فصول نیز به صورت تحقیق یا کنفرانس ارائه شود.

شایان ذکر است، آنچه این اثر را از درسنامه‌های معمول که اغلب جنبه گردآوری مطالب و تدوین دارند، متمایز و آن را به حوزه تألیف - ساماندهی نظرات براساس ترکیب مبتکرانه به همراه نقد و یا نتیجه‌گیری^۱ - وارد می‌کند، آن است که در جای‌جای این درسنامه اهداف فوق‌الذکر (ویژگی‌های تألیف) تأمین شده است.

کتاب حاضر برای دانشجویان رشته‌های علوم قرآنی و تفسیر در مقطع تحصیلات تکمیلی تهیه و تدوین شده است، هرچند امید است دانشجویان سایر رشته‌های دین‌پژوهانه نیز از آن بهره‌گیرند.

نگارنده ضمن سپاسگزاری از توفیق خداوند تبارک و تعالی که جامع بالفعل کمالات مطلق است، این اثر را به ارواح مطهر پیامبر عظیم‌الشأن اسلام (ص) و امامان معصوم (ع) و به‌ویژه حضرت زهرا (س) و مقام شامخ شهدای اسلام و انقلاب اسلامی تقدیم می‌کند، و از همکاری و مساعدت معاونت محترم آموزش و پژوهش دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم و همکاران محترم حوزه پژوهشی دانشگاه کمال تشکر را دارد و متواضعانه دست‌نیاز به سوی پیشکسوتان دین‌پژوه و به‌ویژه قرآن‌پژوهان، در نقادی این اثر می‌گشاید.

سید عبدالله اصفهانی

۱. این تعریف از تألیف براساس آخرین آیین‌نامه ارتقای مرتبه اعضای هیئت علمی در تاریخ ۱۳۹۵/۷/۱ از سوی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به کلیه مؤسسات آموزش عالی، پژوهشی و فناوری دولتی و غیر دولتی ابلاغ و لازم‌الاجرا شده است.